

PATRU SCRISORI ADRESATE DE PARTENIE COSMA LUI GEORGE BARIȚIU ÎN VARA ANULUI 1861

Publicăm mai jos patru scrisori adresate lui George Barițiu de proaspătul avocat Partenie Cosma în intervalul dintre 28 iunie — 28 august 1861. Ele se păstrează la Arhivele Statului din Cluj-Napoca, fondul Blaj, arhiva personală a lui George Barițiu, cu cotele 383—386. În ansamblul lor scrisorile reflectă frământări și acțiuni politice din vara lui 1861 ale românilor din Banat și comitatele vestice Arad, Bihor, Satu Mare și Maramureș, reanexate Ungariei în anul precedent, cu tot protestul conținut în memoriile înaintate împăratului de la Viena de către Alexandru Mocioni în numele majorității locuitorilor lor¹.

Cele patru epistole reprezintă, de fapt, continuarea activității de corespondent al „Telegrafului român” din Sibiu și al „Gazetei Transilvaniei” de la Brașov, pe care Partenie Cosma a îndeplinit-o între 1857—1861 când a urmat Facultatea de drept de la Universitatea din Pesta. Originar din Beiuș, el a rămas în vara anului 1861 la Pesta, pentru a-și face practica de avocat pe lângă cancelaria avocațială a bănățeanului Emanuil Gojdu, căruia îi va servi în același timp și în calitate de secretar. Totodată va accepta să devină unul din redactorii noului ziar pe care intenționa să-l scoată la Pesta bihoreanul Sigismund Pop cu denumirea de „Concordia”. De altfel, începutul primei scrisori se referă pe de o parte la discursul lui E. Gojdu în Camera superioară a Parlamentului ungar, ca membru al Casei magnaților, iar pe de altă parte la solicitarea ziarelor „Telegraful” și „Gazeta” de a anunța apropiata apariție a „Concordiei”. „Concordia” va apare începând cu data de 15 august 1861 și va avea inițial drept redactor principal pe profesorul de la catedra de limba română a Universității din Pesta Alexandru Roman, iar ca redactori adjuncți pe Partenie Cosma și pe Ioachim Mureșianu. Ultimul, nepot de frate al lui Iacob Mureșianu, locuia și el în 1861 la Pesta în calitate de judecător adjunct la tribunalul comercial de aici.

Cea de a doua parte a primei scrisori, precum și ultimele rânduri ale celei de a doua fac aluzie la întâia *Adresă* întocmită în formă inițială de Deák Ferenc, pe care Parlamentul Ungariei, ales în primăvara anului 1861, o va dezbate în mai și în luna următoare. Ea va fi înaintată monarhului în jurul datei de 20 iunie, în ea fiind cuprinse principalele probleme pe care parlamentul ar fi dorit să le rezolve. *Adresa*, făcând abstracție de faptul că Ungaria nu s-a eliberat de sub stăpânirea turcească la sfârșitul secolului al XVII-lea prin forțe proprii, ci de către

¹ T. V. Păcățian, *Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară*, vol. II, Sibiu, 1904, p. 94—96 și 262—268.

armatele austriace, invoca Sancțiunea pragmatică acceptată de expo-nenții aristocrației maghiare în 1823 pentru a susține că țara lor ar fi încheiat un pact pentru o uniune personală cu Austria în persoana mo-narhilor habsburgi. Conform acestui pact, împăratul Austriei devenea de acum și pe linie feminină rege al Ungariei, care și-ar fi păstrat astfel independența și nu ar fi devenit o simplă provincie habsburgică. *Adresa* reprezintă o sfidare referitor la noul regim liberal-constituțional inau-gurat prin diploma imperială din octombrie 1860, care promitea diferitelor popoare din monarhie o autonomie națională limitată, propunând înlocuirea lui cu un compromis dualist între clasele dominante din Un-garia și Austria, ceea ce ar fi echivalat cu împingerea celorlalte națio-nalități pe planul al doilea și cu privarea lor de drepturi politice reale. Din cuprinsul *Adresei* reiese că autorul ei se referea nu la Ungaria propriu-zisă, ci la cea existentă înainte de prăbușirea de la Mohács din 1526, pe teritoriul căreia slavii, românii și germanii îi întreceau cu mult pe maghiari din punct de vedere numeric. Pe această linie se invoca și „uniunea“ Transilvaniei cu Ungaria votată de Dieta stărilor privi-legiate la 30 mai 1848, calificînd-o legală, deși ea nu reprezentase decît voința unei minorități care nu constituia sub 30% din populația acestei provincii.

La dezbaterile prilejuite de *Adresă* au luat parte și deputații tri-miși de alegătorii români în Parlamentul ungar de la Pesta cu ocazia alegerilor din aprilie 1861. Printre ei figurau: Aloisiu Vlad, Vincențiu Babeș, George Popa, Sigismund Popovici, Vincențiu Bogdan, Ioan Faur, Ioan Misici, Filip Pascu, Aurel Manu, Iosif Pop și Ioan Popovici De-seanu, menționați de Partenie Cosma în corespondența sa. Dintre aceștia, V. Babeș și G. Popa au combătut aserțiunea din *Adresă* referitoare la „legalitatea“ uniunii din 1848. Ei au precizat că românii, care constituiau majoritatea populației Transilvaniei, cîl prilejul Adunării Naționale de la Blaj din 15—17 mai, au avertizat exponenții stărilor privilegiate din Dieta de la Cluj, că ei nu vor recunoaște uniunea pe care o vor vota, din moment ce nu erau reprezentați proporțional cu numărul lor. Argumente asemănătoare va dezvolta și Emanuil Gojdu în Casa ma-gnaților, al cărui membru devenise, ca urmare a alegerii lui în funcția de comite suprem al comitatului Caraș-Severin. Discursul lui Gojdu a fă-cut o serioasă impresie. El va fi publicat în presa maghiară și română, după cum reiese din prima scrisoare a lui Partenie Cosma.

La *Adresa* de mai sus dezbătută de Parlamentul ungar face aluzie autorul primei scrisori din 2 iunie, cînd relatează că se aștepta cu în-cordare răspunsul la ea al monarhului de la Viena. Așteptîndu-se ca răspunsul să fie negativ, Partenie Cosma afirma că nu s-ar supăra dacă Parlamentul va fi dizolvat, în speranța că la noile alegeri românii vor avea posibilitatea să aleagă mai mulți deputați. Dizolvarea Parlamentu-lui ungar nu a avut loc la sfîrșitul lui iunie, așa cum spera autorul co-respondenței, ci la 22 august 1861, după ce a înaintat împăratului o a doua *Adresă*, asemănătoare cu cea dintîi în ceea ce privește conținutul. Dezbaterile parlamentare au prilejuit pentru deputații români să ia cu-vîntul pe marginea promisiunii lui Deák Ferenc, că va elabora o lege a naționalităților, pe care a și prezentat-o sub formă de proiect în șe-

dința din 9 august. Deputații români vor înainta spre dezbateră un contraproiect de lege care, dacă s-ar fi aprobat, ar fi garantat mai deplin drepturile politice ale naționalităților².

Atitudinea demnă adoptată de cei mai mulți deputați români în apărarea revendicărilor privind garantarea drepturilor naționale a devenit cunoscută prin intermediul presei. Ea a determinat inițiativa de a li se publica în ziarele românești portretele. La această inițiativă se referă Partenie Cosma în a doua lui scrisoare din 6 august 1861. Din ea rezultă și înțeleapta rezervă pe care a formulat-o Em. Gojdu în legătură cu această inițiativă, propunând amânarea transpunerii ei în practică pentru un timp, fiindcă numai astfel se va putea aprecia just în ce măsură un deputat sau altul va rămâne fidel obligației de a apăra interesele naționale ale poporului român.

Cea de a treia scrisoare prezintă importanță pentru informația referitoare la acțiunea întreprinsă la Viena de Iosif Hodoș în calitatea lui de comite suprem al Zarandului, cu scopul de a-l convinge pe împărat să nu admită desprinderea din Principatul Transilvaniei a comitatelor Zarand, Crasna, Solnocul de Mijloc și districtul Chioar, care aveau o populație majoritară românească, pentru a fi reanexate Ungariei. Scrisoarea rămâne importantă, mai ales pentru că arată hotărîrea unor intelectuali de a participa la un congres național al tuturor românilor din monarhia austriacă, propus de Andrei Mocioni încă în 1860. De altfel, pe verso-ul acestei scrisori G. Barițiu notează semnificativ următoarele: „Partenie Cosma, jurist absolut. 1861. 4 scrisori din acele zile critice“.

Ultima scrisoare relevă subterfugiile la care au recurs exponenții minorității maghiare din comitatul Caraș-Severin, în frunte cu vicecomitele Szende Béla, pentru a-i compromite pe reprezentanții românilor din consiliul comitatului Caraș-Severin și în primul rînd pe comitele lui suprem Emanuil Gojdu, în legătură cu dezavuarea adresei lui Deák Ferenc. Încercarea vicecomitelui de a da impresia că *Adresa* ar fi fost aprobată de consiliul comitatens într-un moment cînd reprezentanții românilor lipseau, a putut fi demascată relativ ușor și astfel prestigiul lui E. Gojdu salvat.

În sfîrșit, ultima scrisoare mai oferă informații, spre sfîrșitul ei, în legătură cu abonații mai importanți din comitatele bănățene și vestice la „Gazeta Transilvaniei“. Între aceștia figurează o bună parte din deputații Parlamentului ungar dizolvat spre sfîrșitul lui august 1861.

În concluzie, documentele de mai jos merită să vadă lumina tiparului deoarece completează informațiile documentare privitoare la evenimentele politice din vara frămîntatului an 1861.

IOANA BOTEZAN

² *Idem*, p. 287—503.

[ANEXA I]

[Partenie Cosma către George Barițiu]

Pesta, în 28 iun. 1861

Mult onorate domnule!

Fratele Ioachim³ îți apromise că-ți va trimite vorbirea dlui Gojdu⁴. El n-avu timp să o descrie, ci o dede unui tânăr ca să o descrie de pe originalul ce-l tradusesem eu, și pecumu-l vezi e scrisoarea cam rea, vei avea mult necaz cu ea la corectură. Eu grăbesc deci a ți-o trimite cu cea observațiune ca și la Telegrafu [să] se trimită astăzi și acolo se va publica în numărul de joi, poate că ar fi deci bine ca și în Gazeta⁵ să iasă cît de curînd, ca să nu se considereze ca și cum ați scoate-o din Telegraf.

Eu aud — însă pînă acuma nu cetiiu — cum că Roman⁶ v-ar fi trimis pînă acu raportul despre dezbaterile dietali; mi-ar părea rău de cumva m-ar ține cu minciună.

Atențiunea publicului e încordată cătră Viena în momentele acestea și doară numai ore ne mai despărțesc de acel timp cînd vom ști soarta adresei. Eu din parte-mi nu m-ași supăra de cumva s-ar dizolva dieta și să se conchiame alta, căci atunci am sperare să căpătăm mai mulți români.

Cu aplecăciune adînc stimătoriu

Cosma

N.B. Capul adresei să se publice cum e pe fața de dincolo; Vorbirea il[ustrității] sale comitetului suprem al Carașului ținută în Camera de sus a dietei Ungariei în 19 iun. 1861. (Precum se vede, jurnalele magiare a[ŷu] publicat-o după conceptul ce-l avuse în scris il. sa.; cînd a vorbit-o însă a mai adaus ici-colo cîte ceva; aceste adaosemente deci se publică sub* dedesupt).

[ANEXA II]

Onorate domnule!

Multiprețuita epistolă a dtale am primit-o, la care pe scurt am onoare a-ți răspunde următoarele:

Dorința dvoastră și a noastră a tuturor se va împlini, cei mai meritați dintre ablegații⁷ români se vor portreta și pe lîngă prenumerațiune se vor împrăstia prin toată românimea; însă mai avem încă cîtva a aștepta pînă vom vedea și mai bine, carii merită aceasta, căci avem o seamă de cari n-avem lipsă să-i ținem pe pîriete. De cumva nu se va dizolva dieta, cît mai curînd vine pe tapet proiectul de lege al românilor, atunci se va alege smîntina din zer.

³ Ioachim Mureșianu (1832—1903), nepot de frate al lui Iacob Mureșianu, avocat; din 1857, timp de 3 ani, va traduce textele de legi din germană în română în cadrul Ministerului Justiției din capitala Imperiului austriac.

⁴ Emanuil Gojdu (1802—1870), avocat, om politic și mare filantrop român bănățean.

⁵ „Gazeta Transilvaniei“.

⁶ Alexandru Roman (1826—1897), profesor universitar și om politic român; înființează la Budapesta în 1861 ziarul „Concordia“, iar între 1865—1877 ziarul „Federațiunea“; membru plin al Academiei Române.

⁷ Ablegați = deputați.

Ide[e]a aceasta fu adusă pe tapet încă în conferința cea d-anteiu a ablegaților români prin Vlad, însă bătrînul Gojdu cu un vițiu de-al lui o refuză pentru atunci; zise Gojdu: Mai așteaptă frate să ne vedem cari vom deveni români cum așteaptă națiunea, că mă tem că dacă ne-am portreta toți într-un tablou, unul sau altul ar avea voia să taie afară cite pe unul care poate că am fi chiar în mijloc și prin asta am batjocori toată icoana, deci să ne facem nainte demni de stima națiunei și numai atunci să ne portretăm. Cu asta con[s]finți majoritatea, și așa se amină lucrul; acuma însă arătîndu-se dorința din mai multe părți se cam convoiesc ablegații și la portretare, numai mai avem încă lipsă de un pic de cernere și apoi negreșit va urma, poate chiar Popescul⁸, pentru care se tipări Mihai⁹ [I] va desemna, despre ce însă la timpul său veți ceti în gazete.

Pe la noi domnește o țăcere misterioasă. Deak¹⁰ et consortes lucră la replică pe rescript, se vede că nu li-e așa ușor a-l refuta, precum cugetau; pe semne însă ei au voia serioasă a se împăca cu neamțul, căci numai așa au sperare a mai potea supremațișa naționalitățile.

Cu acestea încheindu-mi epistola, rămîn salutîndu-vă cu toată stima al onor. dtale

Pesta, în 6 aug. 1861

Partenie Cosma, jurist absolut

[ANEXA III]

Prea onorate domnule!

Mult prețuita-ți epistolă din 7 aug. am primit-o încă sîmbătă în 10; deloc m-am dus la J. F. Liedemann¹¹, însă lada nu sosise încă, ba n-a sosit nici pînă azi. Eu am comunicat cuprinsul epistolei cu dd. Babeșiu¹², Popa¹³, Sig. Popoviciu¹⁴, Ioane Popoviciu¹⁵ etc. cu oamenii de o'pănură și toți află alegerile de nimerite, afară de a bătrînului Gojdu, încît adeca să vorbesc mai multe despre el că ar fi făcut aci prin Lugoșiu, cari de cumva se vor dovedi de drepte, atunci nu merită demonstrațiuni; drept aceea s-a [h]otărît ca să nu se facă lucrul cunoscut Gojdului; el a venit numai eri acasă și pînă acuma n-a avut nime ocaziune să vorbească cu el, să mai audă și din gura lui cite ceva de pe la Lugoșiu. Noi mai avem deci să sciricim despre citeva Impregiurări și numai dup-aceea vom fi în stare a vă înștiința că bine ar fi să i se predeie lui, sau nu și asta e cauza pentru care v-am telegrafat ca nu cumva să publicați adresele. Fiind vorba despre telegram, aci am să vă fac cunoscut că motiunea asta n-a venit de la d. Babeșiu, ci de la ceialalți. El zice că v-a scris încă sîmbătă seara în privința aceasta.

⁸ Este vorba de pictorul român bănățean *Nicolae Popescu* (1835—1877), burșier al Blajului, a efectuat studii de specialitate la München și Roma; a lăsat printre multe alte opere și un portret al lui Mihai Viteazul.

⁹ Mihai Viteazu.

¹⁰ *Deák Ferenc* (1803—1876), om politic maghiar; este principala autor al constituției dualiste austro-ungare din 1866.

¹¹ Firmă comercială din Pesta pentru expedierea coletelor poștale.

¹² *Vinčențiu Babeș* (1821—1907), avocat și om politic român din Banat.

¹³ *Georgiu Popa* (1841—1897), avocat, colaborator principal la ziarul lui V. Babeș „Albina”; a scos în 1872 revista „Lumina” la Arad.

¹⁴ *Sigismund Victor Pop sau Pap* (1827—1889), originar din Beiuș, militant român; va scoate ziarele „*Amicul Poporului*” și „*Democrația*”; adept al colaborării revoluționarilor români cu cei maghiari în revoluția de la 1848—1849; va colabora, de asemenea, după poziții moderate la ziarul „*Concordia*” al lui Al. Roman.

¹⁵ *Ioan Popovici Deseanu* (1831—1892), avocat în Arad, deputat în Parlamentul de la Pesta în 1861; s-a numărat printre cei care au pus bazele Partidului Național Român din Banat și comitatele vestice în 1869.

Deputațiunea din Zarand s-a re[î]ntors alaltăeri de la Viena, afară de dr. Hodoșiu¹⁶, care a rămas în treaba congresului. Împăratul i-a primit bine, le-a promis că uniunea Ard[ea]ului cu Ungaria nu o va concede-o niciodată, eară neanexarea Parțiumurilor și Congresul sunt niște lucruri de mare însemnătate; pentru aceea mai are trebuință de consultări în privința asta (în toată întâmplarea, de la cauza cu ungurii va atârna).

Pentru congres sosesc deputații din toate părțile, acuma e aci: I. Rațiu¹⁷, prota Aradului¹⁸ și Nic. Jiga¹⁹ din Oradea, cari pînă-n 18 trebuie să fie în Viena; vine încă din Beiuș directorul Kőváry²⁰ și profesorul Mihutișu²¹; de la Borod protopopul Panadi etc.; din toate părțile vin și poate că timpul va fi chiar potrivit acuma cînd e mai mare confuziunea între unguri și nemți.

Am speranță că peste zilele voi fi în stare să vă scriu ceva mai precis, și pînă atunci recomandîndu-mă plecărilor dv. române, rămîn cu toată stima și reverința al prea on. dtale stimătoriu servitoriu

Pesta, în 15 aug. 1861

Cosma, jurist absolut²²

[ANEXA IV]

Prea onorate domnule!

Lada trimisă de dvoastră prin Liedeman abia o căpătai în 24 august, cînd acuma cîțiva dintre ablegații noștri erau și duși pe la ale sale. Domnii ablegați, aceia carii aflaseră consult odată ca să se fixeze publicarea adreselor, nainte de plecare [h]otărîră ca adresele să se predeie respectivilor; eu dară după primire deloc le-am înmănuat, una dlui Godju, — el a lăcrămat cînd a văzut-o, — lui Vlad²³, care asemenea s-a foarte bucurat și a treia am trimis-o la Arad la d. Popa. Adresele și cununele dară sunt la respectivii, carii cred că vă vor și răspunde cît mai curînd. Spesele ce am avut cu ele sunt acoperite din restul ce mai era din colepta ce o făcusem pentru telegrame. Cauza pentru care se [h]otărîse odată a nu se preda respectivilor a fost Gojdu. Se auzise adeca cum că comitatul Carașului a primit spiritul adresei lui Deak, care faptă nu era alta, decît desavuarea ablegaților români, și a însuși lui Gojdu și asta-i măhnise peste măsură pe români și erau supărați pe Gojdu; în fine însă s-a dovedit lucrul, cum că scandalul s-a întîmplat într-adevăr, însă atunci cînd nu mai erau români[i] de față, luni (acolo se începe congregațiunea) totdeauna mercurea), cînd nu mai aveau alta de făcut decît verificarea protocoalelor, sub prezidiul subcomitelui Szende Béla²⁴, căci Gojdu se duse la Mehadia încă duminica, și așa se mai mulțumiră oamenii noștri *incitva*.

Astăzi nu se mai află din ablegații români alții aici, decît chioreni; cel din urmă — Bogdan²⁵ plecă azi dimineață cătră casă; d[omnul] Babeșiu numai aseară părăsi Pesta, el va fi pînă cam la toamnă în Viena.

¹⁶ *Iosif Hodoș* (1829—1880), scriitor și om politic român.

¹⁷ *Ioan Rațiu* (1828—1902), avocat, om politic român.

¹⁸ Prota Aradului = protopopul Aradului.

¹⁹ *Nicolae Jiga* (1790—1870), mare comerciant și filantrop român din Oradea.

²⁰ *Teodor Kőváry-Chioreanul* (1819—1906), profesor de fizică și greacă între 1843—1860, iar între 1860—1875 directorul liceului din Beiuș.

²¹ Ioan Mihutișu.

²² [Pe verso-ul scrisorii G. Barișiu notează următoarele]: „Partenie Cosma. 1861, jurist absolut. 4 scrisori din acele zile critice“.

²³ *Aloisiu Vlad de Săliște* (1822—1904), avocat și om politic român.

²⁴ *Szende Béla (Frummer)* (1823—1882), născut la Lugoș, ministru de război al Ungariei, avocat în Caraș-Severin, subcomite al comitatului Caraș, apoi comite al Aradului.

²⁵ *Vincentiu Bogdan* (1802—1890?), originar din Comlăușul Banatului, avocat și om politic român.

De la redactorul Concordiei²⁶ am căpătat însărcinarea plăcută de a te înștiința, cum că exemplarul din Concordia, ce ți se expediază, e din stima ce o are și trebuie să o aibă fieștecare fiu al națiunei, cătră părintele ei și nicidecum pentru aceea ca să te prenumeri la el.

Cu astă ocaziune-mi iau voia a trimite și pentru redacțiune 15 fl. drept prețul Gazetei pentru Faur²⁷, Misici²⁸ și Al. Nedelco²⁹; Deseanu Popovici³⁰ mi-a zis că dînsu va trimite banii din Arad, iară Miculescu (preotul) [î]i va trimite mai tîrziu; rogîndu-vă deodată să aveți bunătate a face dispuzețiuni ca foștilor ablegați să li se spezeze Gazeta pe la vetrele sale, și anume:

- d[omnului] Babeșiu în Viena, Landstrasse, No. 500,
- d[omnului] Filip Pascu, jude cercual comit. *Bocșia Montană*,
- d[omnului] dr. Aurel Maniu³¹, subnotariu comit. *Lugoșiu*,
- d[omnului] Ioane Faur, subcomite I, Lugoșiu,
- d[omnului] Misici, Timișoara,
- d[omnului] Sig. Popoviciu, avocat în Arad,
- d[omnului] Iosif Pop, subcăpitan în Siomcuta Mare,
- d[omnului] G. Popovici Deseanu³², în Arad.

Pe lîngă acestea, oferindu-mi și în viitoriu serviciul cu cea [mai] mare plăcere întru toate, și recomandîndu-mă sințemintelor naționali ale dtale, sum al prea on[orat] dtale cel mai stimătoriu servitoriu

Pesta, în 28 aug. 1861

P. Cosma

QUATRE LETTRES DE PARTENIE COSMA ADRESSÉES À GEORGE BARIȚIU,
L'ÉTÉ DE L'AN 1861

(Résumé)

On publie quatre lettres adressées par l'avocat Partenie Cosma à George Barițiu, l'été 1861. Les lettres reflètent l'atmosphère d'agitation et les actions politiques déroulées parmi les Roumains habitant dans la zone de Banat et dans les comitats d'Arad, Bihor, Satu Mare et Maramureș.

²⁶ „*Concordia*“ = ziar politic românesc înființat de Al. Roman și Sigismund Pop în 1861 la Budapesta.

²⁷ Ioan Faur de Teiuș (1828—1890), avocat în Lugoj, comite suprem al comitatului Caraș, deputat în congresul naționalităților din 1861.

²⁸ Ioan Misici.

²⁹ *Alexandru Nedelcu*, originar din Lugoj, mare proprietar și filantrop român, și-a lăsat în 1883, prin testament, întreaga sa avere în scopuri de binefacere.

³⁰ Ioan Popovici Deseanu (v. nota 14),

³¹ *Aurel Maniu* (1833—1894), avocat și om politic român din Banat.

³² Probabil frate cu Ioan Popovici Deseanu (v. nota 14).